

Анна Політова

кандидат юридичних наук, доцент
(Маріупольський державний
університет, м. Київ)

ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА СТАТЕВУ СВОБОДУ ТА СТАТЕВУ НЕДОТОРКАНІСТЬ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення на територію України. Приблизно через кілька місяців від неурядових та правозахисних організацій розпочинають надходити повідомлення про сексуальне насильство над жінками і дітьми – зґвалтування (у тому числі й групою осіб), сексуальне насильство, примусове оголення та примус до споглядання за актами сексуального насильства (насильницькі дії сексуального характеру щодо матері у присутності дитини або кількох дітей), а остаточно їх кількість залишається невідомою для правоохоронних органів. Оскільки зазначені кримінально протиправні діяння утворюють, з одного боку, склади кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (Розділ IV Особливої частини КК України), а з іншого боку – порушують норми міжнародного гуманітарного права та за Законом про кримінальну відповідальність кваліфікуються за ст. 438. Порушення законів та звичаїв війни Розділу XX. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, цікавим є питання саме дотримання права на свободу та особисту недоторканість в умовах збройного конфлікту.

Про випадки сексуального насильства в умовах збройного конфлікту відзначала І.М. Прус. Вона зауважує, що «згідно з дослідженням, проведеним 2020 року, понад 1 млн українських жінок щороку зазнають фізичного, сексуального чи емоційного насильства вдома (в Україні проживає близько 23 млн дорослих жінок). Для тих, хто проживає в постраждалих від конфлікту у Донецькій і Луганській областях, цей тип гендерного насильства особливо небезпечний. Нині, 2,7 млн людей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, що розпочався 2014 року, проживають у радіусі 20 км по обидві сторони так званої «лінії зіткнення», протяжність якої понад 420 км, і яка розділяє підконтрольні та непідконтрольні райони Донецької та Луганської областей України. Більшість із цих людей, а саме 2 млн, – це жінки, діти та люди поважного віку [1, с. 74].

Відзначимо, що у міжнародно-правові акти із захисту прав людини гарантують дотримання прав та свобод людини навіть в окупації. Так, наприклад, у ст. 2 Загальної декларації прав людини 1948 р. зазначено: «Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії,

політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, *не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті»* (вид. – автор) [2]. Також Загальна декларація прав людини [2] гарантує: *кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність* (ст. 3); *ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах* (ст. 4); *ніхто не повинен зазнавати торту, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання* (ст. 5) (вид. – автор).

Схожі положення містяться і у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Зокрема, у ст. 2. Право на життя зазначено: *«Право кожного на життя охоплюється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше, ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушень або повстання»* [3]. Також Конвенція забороняє катування (ст. 3) та рабство і примусову працю (ст. 4).

Разом з тим, поряд із зазначеними міжнародно-правовими актами в умовах збройного конфлікту діють спеціальні, серед яких: Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) 2011 р., Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях 1949 р. (ЖК I); Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі 1949 р. (ЖК II); Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 р. (ЖК III); Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р. (ЖК IV); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р. (ДП I); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р. (ДП II); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 р. (ДП III).

Не зупиняючись на детальному аналізі кожного із вищезазначених міжнародних актів, відзначимо лише ті положення в них, які стосуються захисту права на статеву свободу та статеву недоторканість.

По-перше, напевно дискусійним є питання віднесення до міжнародних актів, що захищають права людини Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) 2011 р. Відзначимо, що у преамбулі Стамбульської конвенції сказано, що: «... визнаючи *триваючі порушення прав людини під час збройних конфліктів*, які зачіпають цивільне населення, особливо жінок, у формі *поширеного або систематичного звалтування та сексуального насильства*, а також можливість збільшення насильства на гендерною ознакою як під час конфліктів, так і після них...» (вид. – автор) [4]. Отже, виходячи із зазначеного, застосування положень Стамбульської конвенції є можливим і в умовах збройного конфлікту.

По-друге, у ст. 27 Розділу I. Положення, спільні для територій сторін конфлікту та для окупованих територій Частини III. Статус осіб, які перебувають під захистом, та поводження з ними Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. зазначено:

«Особи, що перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин, на повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід *ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу*.

Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від звалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність.

З урахуванням положень стосовно здоров'я, віку та статі, сторона конфлікту, під владою якої є особи, що перебувають під захистом, має право *поводитися з усіма ними однаково, без жодної дискримінації*, зокрема стосовно раси, релігії або політичних переконань.

Проте сторони конфлікту повинні застосовувати до осіб, що перебувають під захистом, таких заходів контролю чи безпеки, які будуть визнані за необхідні під час ведення війни» (вид. – автор) [5].

Але, на превеликий жаль, дотримання положень міжнародних актів щодо захисту права на свободу та статеву недоторканість особи в умовах збройного конфлікту має проблеми, оскільки вчинення сексуального насильства для когось має на меті тероризувати цивільне населення для отримання контролю (Демократична Республіка Конго), а для когось – знищення нації (Руанда) або репродуктивних функцій (колишня Югославія). Що ж стосується України, то мета вчинення сексуального насильства російськими військовослужбовцями поки є не зовсім зрозумілою, адже збройний конфлікт триває і при звільненні всіх захоплених територій стане більш зрозумілою.

1. Prus I. (2021). Legal Principles to Combat Gender-Based Violence during Armed Conflict in Eastern Ukraine. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 11(1), 74-80. <https://doi.org/10.33270/04212101.74>

2. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 05.02.2023)

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 05.02.2023)

4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення 05.02.2023)

5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення 05.02.2023)

Марина Поліщук

кандидат юридичних наук, доцент
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

СУДОВІ ДЕБАТИ ЯК САМОСІЙНА ЧАСТИНА СУДОВОГО ПРОЦЕСУ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ

Дебати – це загальний термін, що означає обмін думками та ідеями між двома сторонами за допомогою підбору аргументів та контраргументів. Так, термін дебати застосовується у політиці, юриспруденції, науці і так далі. Прикладом дебатів в юриспруденції є судові дебати. Судові дебати є однією із найбільш важливих складових частин судового процесу. Ця складова судового розгляду призначена для підбиття підсумків сторонами справи на основі тих фактів, які були встановлені на попередніх етапах судового розгляду.

Судові дебати – це самостійна частина судового процесу, яка полягає у виступі сторін та інших осіб, що беруть участь у справі з метою переконання суду у прийнятті того чи іншого рішення [2, с. 72].

Обов'язковість судових дебатів визначено у ст. 242 Цивільного процесуального кодексу України, а саме у судових дебатах виступають з промовами (заключним словом) учасники справи [1]. Складовими частинами судових дебатів є промови заявника, відповідача та/або представників, а також третіх осіб, які заявляють або не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Також Цивільним процесуальним кодексом встановлені процесуальні вимоги до судових дебатів, а саме у промовах можна посилатися лише на обставини і докази, які вже досліджені в судовому засіданні.

Дебати відіграють важливе процесуальне значення та збалансовують позиції та переваги сторін. Дебати сторін допомагають суду уникнути односторонності при оцінюванні доказів, дозволяють суду враховувати